

С.С. Дәрібеков^{1*}, А.С. Дәрібекова², С.Ш. Мәмбетова³, З.А. Ескерова⁴, В.И. Глухова⁵

^{1,3,4}Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан;

²Ә. Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан;

⁵М. Остроградский атындағы Кременчуг ұлттық университеті, Украина

¹seka28@mail.ru, ²aigul_daribekova@mail.ru, ³sagynysh.2012@mail.ru, ⁴zamirra_e@mail.ru

⁵glukhovav769@gmail.com

¹<https://orcid.org/0000-0001-7838-6458>, ²<https://orcid.org/0000-0001-8705-4519>, ³<https://orcid.org/0000-0003-4845-9825>, ⁵<https://orcid.org/0000-0003-0909-3728>

¹Scopus ID: 57190605280, ²ScopusID: 57200755104, ³Scopus ID: 5719874284,

⁵Scopus Author ID: 57208315150

¹Reseaches ID: AAE-8542-2020, ²Reseaches ID: AAF-1438-2020, ³Reseaches ID: AAF-1456-2020

⁵Reseaches ID: AAP-5097-2020,

Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың кейбір аспектілері

Аңдатпа:

Мақсаты: Мақалада Қазақстандағы сыбайлас жемқорлықтың дамуын бағалау және оның ұғымы қарастырылған. Атап айтқанда, авторлар сыбайлас жемқорлықты дамытудың теориялық негіздемесі негізінде Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлық қызметінің ауқымын қысқарту тетігін ұсынуға ұмтылған.

Әдісі: Салыстырмалы, теориялық талдауды қолдану негізінде сыбайлас жемқорлықтың оның негізгі бағыттарын жетілдіру арқылы азайту қажеттілігі туралы қорытынды жасалды.

Қорытынды: Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар Қазақстан Республикасының экономикасында, әсіресе экономикалық сипаттағы салада айқын көрінеді. Мемлекеттік басқарудың басым міндеттерінің бірі ел экономикасындағы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды азайту болып табылады. Төмендету тетіктері ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы сауықтыру әдісі ретінде цифрландыруға негізделген шаралар ұсынылған.

Тұжырымдама: Авторлар ұсынған ғылыми мақалада сыбайлас жемқорлықтың мәнін қарауға назар аударылған. Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық қызметін дамыту салалары талданған, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық қызметінің ауқымын қысқарту жөніндегі шаралар жүйесі ұсынылған.

Кілт сөздер: сыбайлас жемқорлық, пара беру, пара алу, алаяқтық, парақорлыққа делдалдық, сыбайлас жемқорлық қылмыс,

Кіріспе

Заманауи Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық жүйелі сипатқа ие және елдің барлық өңірлерінде, сонымен қатар мемлекеттік және жергілікті биліктің барлық деңгейлерінде кең таралған. Ең үлкен қауіп — лауазымды тұлғалардың сыбайлас жемқорлығы.

Сыбайлас жемқорлық мемлекеттік басқару тиімділігінің, елдің инвестициялық тартымдылығының төмендеуіне алып келеді, мемлекеттің үдемелі әлеуметтік-экономикалық дамуын тежейді. Басқаша айтқанда, қазіргі уақытта Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлықтың айқындаушы белгілеріне мыналар жатқызылуы тиіс: сыбайлас жемқорлық тұтас көп деңгейлі және көп өлшемді әлеуметтік-құқықтық құбылыс болып табылады; сыбайлас жемқорлық жүйелі білім беруді білдіреді; сыбайлас жемқорлық субъектілері мемлекеттік, жергілікті немесе өзге де жария қызметшілер не коммерциялық немесе өзге де ұйымдардың (оның ішінде халықаралық) қызметшілері, ал пассивті пара беру кезінде — жеке тұлғалар болып табылады; сыбайлас жемқорлық пара беру (пассивті немесе белсенді) түрінде не қызметшілердің өз мәртебесін пайдакүнемдік мақсатта жүйелі түрде заңсыз пайдалануы түрінде жасалады; сыбайлас жемқорлықтың мақсаты заңсыз материалдық, өзге де игіліктер мен артықшылықтар, оның ішінде мүліктік емес сипаттағы артықшылықтарды алу (С.С. Дәрібеков, А.С. Дәрібекова, 2021).

Қазақстан Республикасындағы қазіргі заманғы сыбайлас жемқорлықтың ерекшелігі оның институционалдық сипаты, сыбайлас жемқорлық «тізбектері» мен желілерін қалыптастыру, мемлекеттік басқарудың барлық салаларына (сот жүйесі, құқық қорғау органдары мен арнаулы

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: -seka28@mail.ru

қызметтер, армия, білім беру, медицина және т.б.) ену болып табылады, нәтижесінде мемлекеттік институттардың қызметіне және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қауіп төнеді.

Әдебиеттерге шолу

Зерттеудің теориялық және әдістемелік негізін қазіргі экономикалық ғылымның жетістіктері, мемлекеттік басқару саласындағы шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерінде ұсынылған сыбайлас жемқорлықпен күрестің тұжырымдамалық және жалпы теориялық ережелері құрайды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері шетелдік ғалымдардың іргелі еңбектерімен қарастырылды, олар А. Хейденхемер, М. Джонсон, С. Роуз-Аккерман және басқалары. Осы мәселе бойынша материалдар мен жарияланымдарды зерттеу қолданыстағы теориялар сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың сипаттамасын анықтауға бағытталған деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Бұл мәселе бойынша отандық және ресейлік ғалымдардың жұмыстары кеңінен танымал, атап айтқанда: Б.В. Волженкин, Ю.В. Латов, С.Н. Ковалев, А.С. Қалмұрзаев, Ю.А. Габов, В.Э. Кис, К.М. Казкенов және т. б.

Экономикадағы шетелдік және отандық мерзімді басылым әдебиеттерде мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелеріне арналған көптеген жарияланымдардың болуына қарамастан, қазіргі уақытта зерттеуді қажет ететін көптеген жаңа қауіптер мен тәуекелдер бар екенін атап өткен жөн. Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлық қылмыстардың өсуі осындай қауіп болып табылады.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлықты бағалауға және оған қарсы іс-қимылдың негізгі бағыттарын қалыптастыруға байланысты аспектілер қазіргі кезеңде жеткілікті зерттелмеген, бұл осы зерттеудің қажеттілігін айқындады.

Зерттеу әдістері

Әдістер неоклассикалық, институционалдық және неоинституционалдық теорияның шоғырландырылған жетістіктеріне, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық саласындағы отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми жұмыстарына негізделген. Біз абстрактілі-логикалық, аналитикалық, экономикалық және статистикалық әдістерді қолдандық.

Зерттеу барысында алынған теориялық принциптер экономикадағы сыбайлас жемқорлық процестеріне қарсы іс-қимыл саласындағы отандық ғылымды толықтырады және оған сүйенеді. Осы жұмыс шеңберінде әзірленген ұсыныстар мемлекеттік деңгейде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл тұжырымдамасын әзірлеу үшін қолданылуы мүмкін.

Нәтижелер

«Сыбайлас жемқорлық» сөзі (лат. «соgumpre») көптеген мағыналарға ие: бүліну, құлдырау, пара беру, арбау, азғыру, притон, алдау, істерді сатып алу, қиратуға әкелу, бұрмалау, жасандылық, арамдау, абыройды масқаралау; көп мағыналы «gumpere» етістігімен бірге қолданылатын «со» қосымшасы (қирату, бұзу, заңға бұзу, келісім-шартты бұзу), сыбайлас жемқорлық — бұл бірнеше субъектілердің қатысуымен жасалатын әрекет екендігін көрсетеді (И.И. Рогов, К.А. Мами, С.Ф. Бычкова, 2004).

Өз еңбектерінде сыбайлас жемқорлық мәселесін белгілі ойшылдар Н. Макиавелли, Т. Гоббс қозғады. Мысалы, Н. Макиавелли сыбайлас жемқорлық азаматтардың қасиетін ақырындап жояды деп есептеді (Friedrich Carl J., 2007). Ұлы философ Томас Гоббс сыбайлас жемқорлық ауыр қылмыстардың қатарына жатады деп есептеген, өйткені бұл адам зардап шегуі мүмкіндік әкелетін шешімдер қабылдауға әсер етуі мүмкін. Ғалым сонымен бірге «мемлекеттік қазынаны немесе мемлекеттік кірісті тонау немесе ұрлау — бұл жеке адамды тонап, үрлеуден гөрі ауыр қылмыс деп сенді, өйткені мемлекетті тонау көпшілікті бірден тонауды» білдіреді (Т. Гоббс, 1936).

С. Роуз-Аккерманның пікірінше, «сыбайлас жемқорлық — бұл жеке пайда табу үшін мемлекеттік билікті теріс пайдалану» (Susan Rose-Ackerman, Bonnie J. Palifka, 2016).

Профессор Б.В. Волженкин сыбайлас жемқорлық — бұл «мемлекеттік (муниципалдық) қызметшілер мен мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген өзге де тұлғалар өздерінің қызметтік жағдайын, мәртебесін, атқаратын лауазымының беделін жеке байыту немесе топтық мүдде үшін пайдакүнемдік мақсатта пайдаланған кезде биліктің ыдырауынан тұратын элеуметтік құбылыс» деп санайды (Б.В. Волженкин, 1999).

Сыбайлас жемқорлық бұл елдің құқықтық, экономикалық, мәдени және саяси институттарының нәтижесі, көрінісі. Сыбайлас жемқорлық пайдалы және зиянды ережелерге реакция болуы мүмкін. Мысалы, сыбайлас жемқорлыққа адамдар зиянды мінез-құлық үшін жазадан құтылу үшін пара төлеген кезде немесе ережелердің сақталуын бақылау толық болмаған кезде-ұрлық жағдайындағыдай жағымды ережелерге жауап ретінде пайда болады. Керісінше, сыбайлас жемқорлық саясаттың нашарлығынан немесе оларды айналып өтуге тырысатын адамдардан пара жинау үшін құрылған тиімсіз институттардан туындауы мүмкін (Jakob Svensson, 2005).

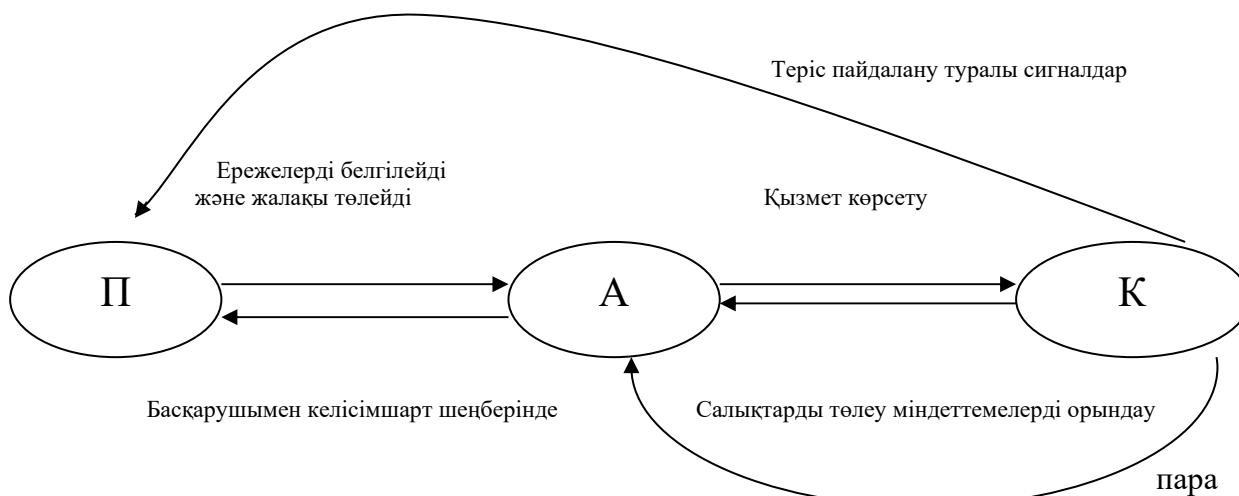
А.М. Хлустың пікірінше, сыбайлас жемқорлық деп мемлекеттік қызметшілер мен оларға теңестірілген адамдардың жеке мүдделері үшін немесе қоғамдық қатынастар құқығының нормалары негізінде белгіленген өзгерістерге байланысты өзге де адамдар жасайтын құқыққа қайшы іс-әрекет (А.М. Хлус, 2018).

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңында сыбайлас жемқорлық «жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын тұлғалардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген тұлғалардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген тұлғаларға теңестірілген адамдардың заңсыз пайдалануы», лауазымды тұлғалар өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және олармен байланысты мүмкіндіктерді жеке өзі немесе делдалдар арқылы өздері не үшінші тұлғалар үшін мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында, сол сияқты осы тұлғаларға игіліктер мен артықшылықтар беру арқылы пара беру ретінде айқындалады.

А.С. Қалмұрзаев сыбайлас жемқорлықты: «Кез келген қызметкердің қызмет жағдайын пайдакүнемдік мақсатында пайдаланылуы», – деп сипаттайды. Сыбайлас жемқорлық қоғамдық және саяси қызметкерлердің лауазымды тұлғалардың сатқындығын, оларды сатып алуды, яғни саяси, экономикалық, әскери және тағы басқада салалардағы қызметкерлердің қолындағы билігінің мүмкіндіктерін және қызмет бабын жеке басын байыту мақсатында пайдалануын айтады (Ә.О. Турдалиев, Ж.Ж. Жағыпар, 2017)

Арнольд Хейденхэмер «ақ», «қара» және «сұр» сыбайлас жемқорлықты атап өтті, осы құбылыстардың бар әртүрлілігін түсінуге көмектеседі. «Ақ» сыбайлас жемқорлық бұл мемлекеттік қызметкерлер мен элитамен жасаған сыбайлас жемқорлық қылмыстары сыбайлас жемқорлық деп саналмайтын сыбайлас жемқорлық. «Қара» сыбайлас жемқорлық бұл элита мен азаматтар арасында кейбір әрекеттерді сыбайлас жемқорлық деп бағалауға болатын келісім болған кезде болады. Бірақ көптеген шиеленістерді тудыратын сыбайлас жемқорлықтың ең қауіпті түрі — ол «сұр» элита мен азаматтар арасындағы сыбайлас жемқорлық әрекеттерінің анықтамасы болмаған кезде болады (Heidenheimer A., 2000).

1-суретте көрсетілген сыбайлас жемқорлық қатынастардың себептері мен мәнін түсіндіру үшін экономистер әдетте «Кепілгер (Басқарушы) — Орындаушы (агент) — Қамқоршы (клиент)» моделін пайдаланады.

1-сурет. «Кепілгер (Басқарушы) — Орындаушы (агент) — қамқоршы (клиент)» сыбайлас жемқорлық моделі

Ескерту - авторлар (Ю.В. Латов, С.Н. Ковалев, 2006) дереккөз бойынша құрастырған

Бұл модельде орталық үкімет басқарушы ретінде әрекет етеді (П): ол ережелерді белгілейді және агенттерге (А), орта және төменгі деңгейдегі шенеуніктерге нақты міндеттер тағайындайды. Шенеуніктер орталық үкімет пен клиент (К), жеке азаматтар немесе фирмалар арасындағы делдал ретінде әрекет етеді. Салық төлеудің орнына агент басқарушы атынан клиенттерге әртүрлі қызметтерді (фирмалардың қызметін лицензиялайды, азаматтарға әлеуметтік жәрдемақы береді, қызметкерлерді мемлекеттік қызметке жалдайды және т.б.) ұсынады. Мысалы, ішкі кірістер қызметі шеңберінде принципал болып мемлекет ішкі кірістер қызметінің басшысы тұлғасында әрекет етеді, агенттер — бұл салық жинаушылар, ал барлық салық төлеушілер клиенттер ретінде әрекет етеді. Салық төлеудің орнына салық төлеушілер заңды түрде жұмыс істеуге мүмкіндік алады, әйтпесе оларды айыппұлдар мен басқа жазалар күтеді.

Реттеу жүйесінің сапасы осы жүйеде принципал мен агент арасындағы мүдделер қақтығысының туындауына байланысты болады. Үкімет белгілі бір ережелерді белгілейді, бұл ретте ол мемлекеттік қызмет тұлғаларына оларды басқаруға және бақылауға белгілі бір өкілеттіктер береді, өйткені ол әрбір клиентке өз бетінше қызмет көрсете алмайды. Агенттік шенеуніктер өз клиенттерін негізгі Үкіметке қарағанда жақсы біле отырып, олармен тиімді жұмыс істей алады. Бірақ принципалға көптеген делдал агенттердің белгіленген жұмысты қалай орындайтынын бақылау қиын, әсіресе шенеуніктер өз қызметінің шынайы нәтижелері туралы ақпаратты саналы түрде жасыра алады. Агент-шенеуніктің адалдығын толық бақылау мүмкін болмағандықтан, агенттің өзі оған «адал» болуды шешеді. Шенеуніктің шешімі адал жұмыс үшін күтілетін сыйақыларға және теріс пайдаланғаны үшін күтілетін жазаларға байланысты болады. Бұл көбінесе салық жинаушының адал қызметке қарағанда пара алуға көбірек қызығушылық танытуына әкеледі (Ю.В. Латов, С.Н. Ковалев, 2006).

Пара — сыбайлас жемқорлықтың негізгі құралдарының бірі. Оларды жеке адамдар орталық немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдары ұсынатын көптеген заттарды «сатып алу» үшін пайдалана алады немесе шенеуніктер бұл заттарды жеткізу үшін пара талап етуі мүмкін.

Мемлекеттік келісімшарттар. Пара Үкіметтің тауарларды, қызметтерді және жұмыстарды жеткізу үшін фирмаларды таңдауына, сондай-ақ олардың келісімшарттарының шарттарына әсер етуі мүмкін. Фирмалар келісімшартты ұтып алу немесе келісімшартты бұзуға төзімділікті қамтамасыз ету үшін пара бере алады.

Мемлекеттік жәрдемақылар. Пара мемлекеттік жәрдемақыларды бөлуге әсер етуі мүмкін, мейлі ол ақшалай жәрдемақы (мысалы, кәсіпкерлерге немесе жеке тұлғаларға субсидиялар немесе зейнетақыға немесе жұмыссыздықтан сақтандыруға қол жеткізу) немесе заттай жәрдемақы (мысалы, белгілі бір мектептерге, медициналық көмекке немесе жекешелендірілген кәсіпорындардағы үлестерге қол жеткізу).

Төмен салықтар. Мұндай параларды салық жинаушы немесе салық төлеуші ұсына алады. Көптеген елдерде салық шоты келіссөздердің тақырыбы болып табылады.

Лицензиялар. Пара жерді игеру немесе табиғи ресурстарды пайдалану концессиясы сияқты айрықша құқық беретін лицензия беру үшін сұралуы немесе ұсынылуы мүмкін. Кейде саясаткерлер мен бюрократтар сатудан пайда табатын бақылау құқықтарын құратын саясатты әдейі жүргізеді.

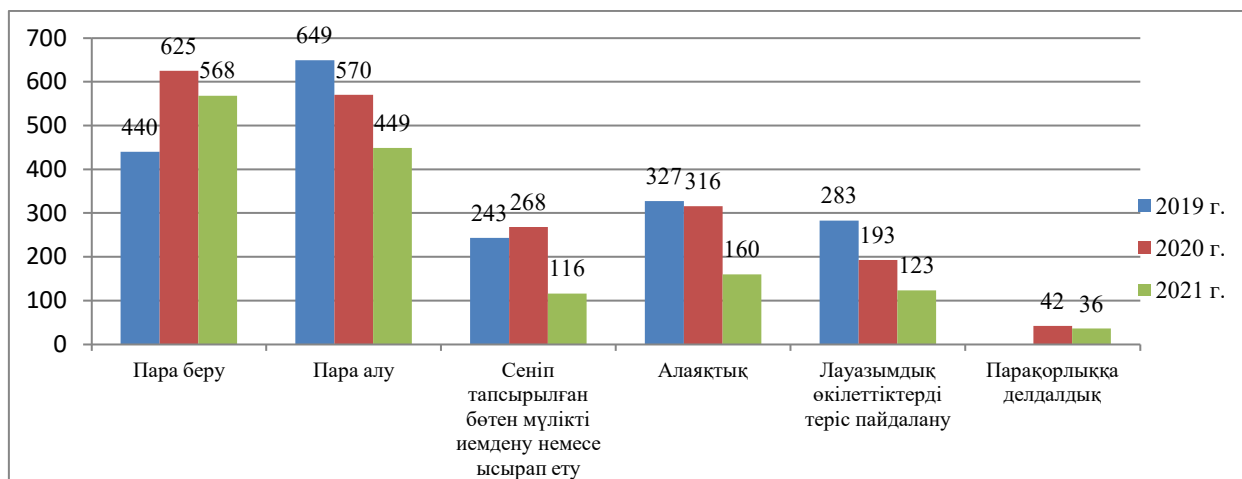
Уақыт. Пара Үкіметтің компанияны тіркеу немесе құрылысқа рұқсат беру сияқты заңды қызметті жүзеге асыруға рұқсат беруін жеделдету үшін ұсынылуы мүмкін. Сондай-ақ, пара әрекетсіздік немесе кешігу қаупі арқылы бопсалануы мүмкін.

Заңды салдары. Пара беру сот процесінің нәтижесін өзгерте алады, өйткені бұл жеке Тараптарға қатысты, үкіметті заңсыз әрекеттерді (мысалы, есірткі саудасы немесе ластану) елемеуге немесе сот істерінде немесе басқа заңды процедураларда бір тарапты екінші тараптан артық көруге итермелейді (Myint U., 2000).

Пара арқылы сатып алынатын мемлекеттік жеңілдіктер түрі мен мөлшері бойынша әр түрлі болады. Келісімшарттар мен басқа да жеңілдіктер орасан зор (ірі немесе көтерме сыбайлас жемқорлық) немесе өте аз (ұсақ немесе бөлшек сыбайлас жемқорлық) болуы мүмкін, ал заңдарды дұрыс түсіндірмеудің салдары нәтижесіздікке алып келеді. Ірі сыбайлас жемқорлық көбінесе халықаралық іскерлік операциялармен байланысты және әдетте саясаткерлерге де, бюрократтарға да әсер етеді. Пара беру туралы мәміле елден тыс жерде жасалуы мүмкін. Егер фирмалар мен жеке тұлғалар лицензия немесе қызмет алу үшін Үкіметке жүгінген кезде үнемі соқтығысатын болса, ұсақ сыбайлас жемқорлық бүкіл мемлекеттік секторға таралуы мүмкін. Параларды жеке алушылар сақтай алады немесе мұқият ойластырылған бөлісу келісімінің бөлігі ретінде біріктіре алады. Ірі сыбайлас жемқорлыққа байланысты сомалар бүкіл әлем бойынша тақырыптарға айналуы мүмкін, егер көп

болмаса ұсақ сыбайлас жемқорлықтың ақшаға да, экономикалық бұрмалануға да қатысты жиынтық шығындары бірдей маңызды болуы мүмкін (Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank. - <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/cor02.htm/>).

Сыбайлас жемқорлық қылмыс құрылымында парақорлықтың үлесі жылдан жылға азаяды (пара алу және беру, парақорлыққа делдалдық ету). Егер 2019 жылы бұл тек әрбір екінші қылмыс болса (1942-ден тек 1089), 2021 жылы — 67%-дан астам (1557-ден тек 1 053). Алайда, 2-суретте көрсетілген мемлекеттік аппарат жұмысында бюрократиямен және күрделі рәсімдермен байланысты қауіпті аймақтардың болуы туралы сигналдар әлі де бар (2-сурет).

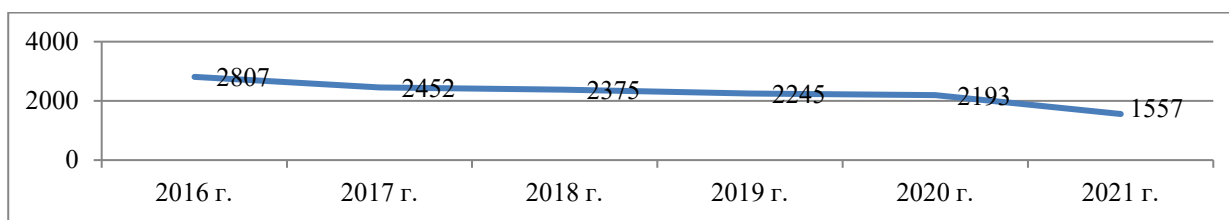

2-сурет. Ең көп таралған сыбайлас жемқорлық қылмыстар

Ескерту - авторлар <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/283483?lang=kk> дереккөз бойынша құрастырған

Анықталған қылмыстардың көпшілігі экономикалық немесе меншікке қарсы қылмыстарға жатады. Статистика көрсеткендей, негізгі қылмыстар коммерциялық ұйымдардағы қызметтің мүдделеріне қарсы жасалған. Бұл коммерциялық құрылымдар мемлекеттік құрылымдарға қарағанда мүліктің сақталуына аз көңіл бөледі деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұдан шығатыны, көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл бойынша мемлекет деңгейінде де, бизнес деңгейінде де айтарлықтай резервтер бар.

2021 жылы жүйелі алдын алу жұмыстарының арқасында құқық қорғау және арнаулы мемлекеттік органдар тіркеген сыбайлас жемқорлық фактілерінің саны 3-суретте көрсетілгендей 29,1%-ға, 2016 жылмен салыстырғанда 44,6%-ға төмендеді (3-сурет).

3-сурет. Сыбайлас жемқорлықтың қылмыс динамикасы

Ескерту – авторлар <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/283483?lang=kk> дереккөз бойынша құрастырған

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметте негізінен сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар 1037 қылмыс тіркелді, бұл 2-кестеде көрсетілген құқық қорғау және арнайы мемлекеттік органдардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі барлық үлесінің 67%-ын құрады.

1-кестеден барлық құқық қорғау және арнаулы мемлекеттік органдардың арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда тіркелген құқық бұзушылықтардың өсуі экономикалық тергеу қызметіне тиесілі екені анық, оның ұлғаюы өткен жылмен салыстырғанда 2,5 есе, бұл 53 қылмысты құрады. Бұл бөлімше экономикалық сипаттағы қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың алдын алу,

анықтау, жолын кесу, ашу және тергеу жөніндегі қызметті жүзеге асыратын қаржы мониторингі жөніндегі органдардың жедел-тергеу бөлімшесі болып табылады.

Қазақстан мемлекеттік тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың тиімді, әлемдік стандарттарға сәйкес келетін институттары мен механизмдер құру бағытын мақсатты және кезең-кезеңімен ұстанады.

Transparency International (TI) халықаралық рейтингтік ұйымы құрған «Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі» (СЖҚИ) әлемдегі сыбайлас жемқорлық деңгейінің көрсеткіші сыбайлас жемқорлықтың таралу деңгейін зерделеу саласындағы ең беделді бағалау жүйелерінің бірі болып табылады.

1-кесте. Тіркелген қылмыстар санын талдау

Субъект	2019 ж.	2020 ж.	2021 ж.	2021 /2020 жж., %
Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет	1717	1632	1037	36,5
Ішкі істер министрлігі	269	371	326	12,3
Ұлттық қауіпсіздік комитеті	128	89	72	19,1
Прокуратура органдары	65	78	68	12,8
Экономикалық тергеу қызметі	21	21	53	2,5 есе

Ескерту - авторлар <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/283483?lang=kk> дереккөз бойынша құрастырған

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияны іске асыру басталған сәттен бастап Қазақстанның СЖҚИ-дағы көрсеткіштері жақсартуға тұрақты үрдіске ие (4-сурет). Бұл, әрине, елімізде жүргізіліп жатқан саясатты және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың кешенді шараларын оң бағалауды көрсетеді.

4-сурет. 2016-2021 жылдардағы Қазақстанның СЖҚИ өзгеру динамикасы

Ескерту - авторлар <https://www.transparency.org/en/cpi/2021> дереккөзі бойынша құрастырған

2021 жылы Қазақстан сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі (CPI) бойынша Transparency International рейтингінде 180-нен 102-ші орынды иеленді. Transparency International — сыбайлас жемқорлықты зерттеу және оған қарсы күрес жөніндегі үкіметтік емес халықаралық ұйым. 0–ден 100 балға дейінгі шкала бойынша, 0 — сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі, ал 100 — оның болмауы, Қазақстан тек 37 балл жинады, яғни 2020 жылмен салыстырғанда 1 балға төмен. Сонымен қатар, 2020 жылдың нәтижелері Қазақстан үшін Transparency International рейтингінде болған барлық уақытта үздік болып табылды.

Денсаулық сақтау саласындағы төтенше жағдай және демократиялық институттардың тұрақтылығына төнетін қатерлер аясында Қазақстанның сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі рейтингіндегі ұстанымдарының төмендеуі елдің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдағы үдемелі жұмысын айғақтайды. ТМД елдерінің арасында Қазақстаннан гөрі Армения (58-ші орын және 49 балл) және Беларусь (82-ші орын және 41 балл) позициялары жақсы. Басқа елдерде сыбайлас жемқорлық деңгейі ҚР-ға қарағанда жоғары. Атап айтқанда, Украина 122-ші орынды (32 ұпай), ал Ресей 136-шы орынды (29 ұпай) иеленді. Көршілес Өзбекстан (28 балл) және Қырғызстан (27 балл) сәйкесінше 140 және 144 орындарда болды.

Сыбайлас жемқорлық деңгейін бағалаудың келесі көрсеткіші Дүниежүзілік банктің (Worldwide Governance Indicators) мемлекеттік басқару сапасы болып табылады. Мемлекеттік басқару сапасының индикаторлары бойынша Қазақстанның нәтижелері 2-кестеде келтірілген.

2022 жылы мемлекеттік басқару сапасының индикаторларының нәтижелері бойынша 6 көрсеткіштен Қазақстан 2-ші көрсеткіш (халықтың пікірін есепке алу және мемлекеттік органдардың

есептілігі – 18,84 процентиль және сыбайлас жемқорлықты бақылау – 48,08 процентиль) бойынша нәтижелерін жақсартты, ал қалған 4 көрсеткіш бойынша төмендегенін көрсетті. Алайда, оң динамикаға қарамастан, қалған көрсеткіштер арасында ең төмен деңгейді көрсеткен халықтың пікірін есепке алу индикаторы және мемлекеттік органдардың есептілігі әлсіз буын болып қала береді.

Зерттеулеріне негізделген ұйымдардың көпшілігі, Қазақстанның өткен жылғы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі жұмысын оң бағалады. Соңғы нәтижелерге сәйкес Қазақстан 2020-2022 жылдары пайыздық дәрежені 46,63-тен 48,08%-ға дейін жақсартты. ТМД елдерінің ішінде Қазақстан Молдова (29,8), Украина (26,4), Ресей (21,6), Әзірбайжан (19,7), Қырғызстан (17,3), Өзбекстан (14,4), Тәжікстан (9,1) және Түрікменстан (3,8) қарағанда едәуір жоғары, тек Беларусь (53,8) және Арменияға (50) орын берді.

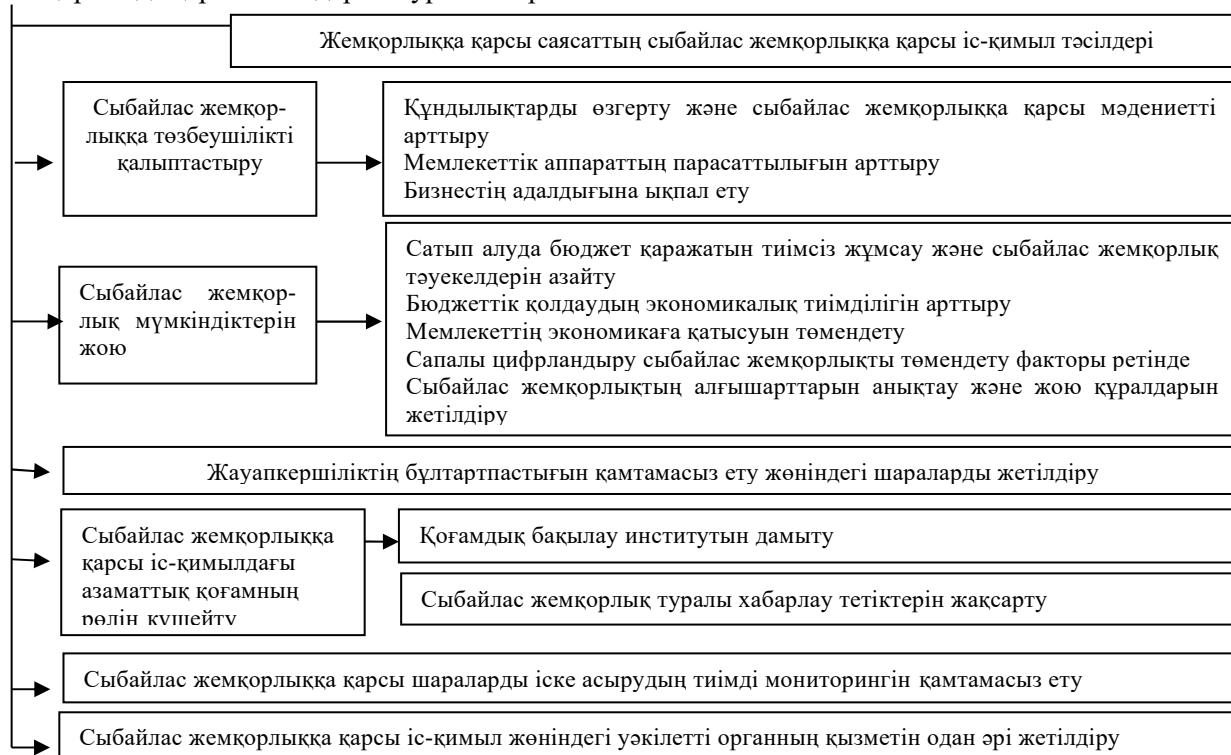
2-кесте. Мемлекеттік басқару сапасының индикаторлары бойынша Қазақстанның нәтижелері

№	Мемлекеттік басқару сапасының индикаторлары	WGI 2020 ж.	WGI 2021 ж.	WGI 2022 ж.
1	Халықтың пікірін есепке алу және мемлекеттік органдардың есептілігі	14,49	15,94	18,84
2	Саяси тұрақтылық және зорлық-зомбылықтың болмауы	41,04	38,68	37,74
3	Мемлекеттік басқарудың тиімділігі	56,25	58,17	57,21
4	Заңнаманың сапасы	61,54	57,69	56,25
5	Заңның үстемдігі	33,65	36,54	34,13
6	Сыбайлас жемқорлықты бақылау	46,63	42,31	48,08

Ескерту - автор <https://info.worldbank.org/governance/wgi/дереккөз> бойынша құрастырған

Бұл көрсеткіштің орнықты өсуі әлемдік стандарттарға сәйкес келетін сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың тиімді институттары мен тетіктерін құруға бағытталған сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың нәтижелілігін едәуір дәрежеде сипаттайды. Сыбайлас жемқорлықпен күрес халықаралық ұйымдардың, сондай-ақ жаһандық деңгейде саясаткерлер мен ғалымдардың назарындағы басымдыққа айналды. Қоғамдық бақылау, биліктің ашықтығы және т.с.с. жағдайлар жасау қажет.

Тағы бір маңызды шарт — тиімді әкімшілік-құқықтық құралдарды әзірлеу, жауапкершілік шараларын қатаңдату. Мұның бәрі мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді саясатынсыз мүмкін емес. Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәсілдері 5-суретте көрсетілген.

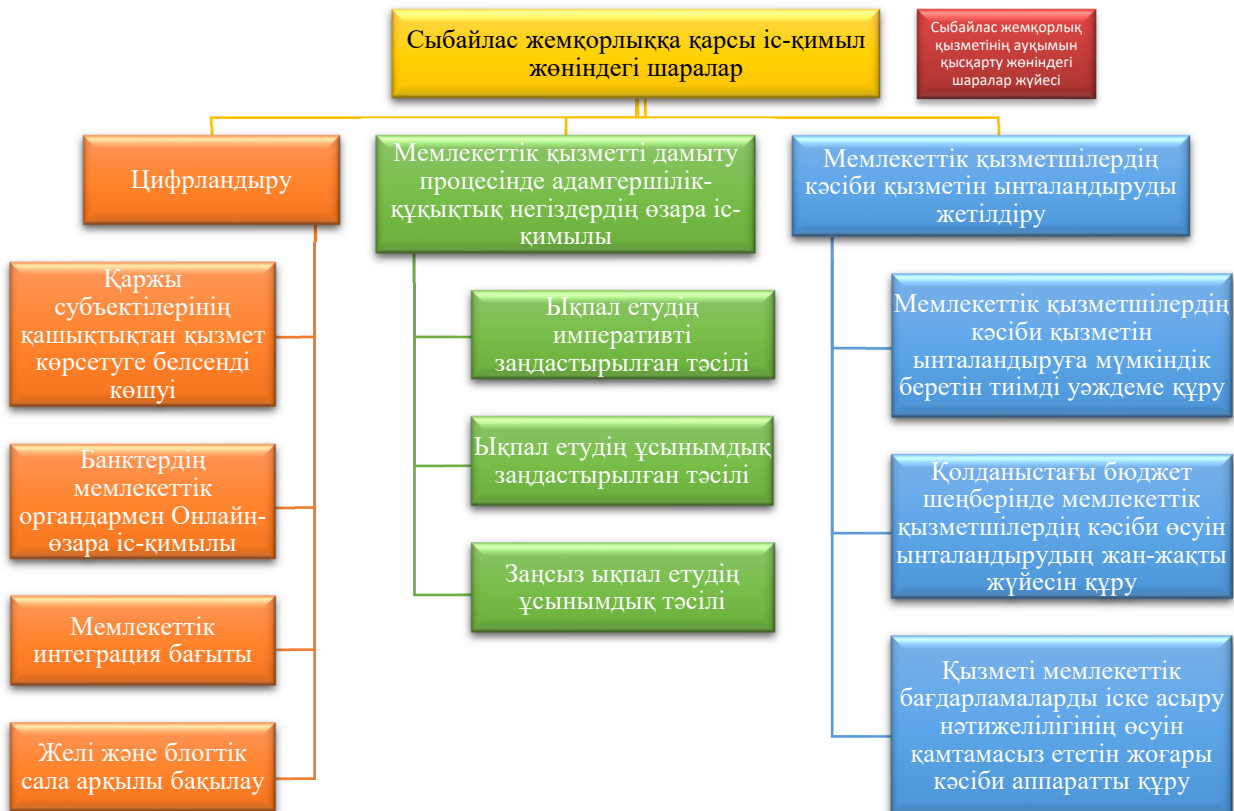
5-сурет. Қазақстан Республикасының 2022-2026 жылдарға арналған жемқорлыққа қарсы саясаты бойынша сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың негізгі тәсілдері

Ескерту - авторлар <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000802> дереккөз бойынша құрастырған

Қазақстан сыбайлас жемқорлыққа қарсы жүйелі әрекеттен қоғамдық сананы түбегейлі өзгертуге, халықтың сыбайлас жемқорлық пен непотизмнің кез келген түрінен бас тартуына, алдын алу шараларының басымдығына көшуді мақсат етіп отыр.

Сыбайлас жемқорлық қызметін қысқарту бойынша шаралар жүйесін қалыптастыруымыз керек (6-сурет), оның негізгі жолдары:

1. Цифрландыру сыбайлас жемқорлыққа қарсы сауықтыру әдісі ретінде;
2. Мемлекеттік қызметті дамыту процесінде адамгершілік-құқықтық және ұйымдық-құқықтық негіздердің өзара іс-қимылы;
3. Мемлекеттік қызметшілердің кәсіби қызметін ынталандыруды жетілдіру.

6-сурет. Сыбайлас жемқорлық қызметінің ауқымын қысқарту жөніндегі шаралар жүйесі

Ескерту – мәліметтер негізінде авторлар құрастырған

Қазір уақытта сыбайлас жемқорлық іс-әрекеттерінің басым бөлігі мүдделі тұлғалардың жеке қарым-қатынасы кезінде орын алады, демек шенеуніктер мен азаматтардың жеке қарым-қатынастарының ауқымын қысқарту қажеттілігі басымды болып табылады. Мемлекеттік басқару секторындағы шығындар азаяды және бюрократиялық жүйенің қысымы әлсірейді, екіншіден, мемлекеттік қызметтерді тұтынушылардың лауазымды адамдармен ашықтығы мен жанаспаушылығы қамтамасыз етіледі, бұл, жоғарыда айтылғандай, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендетеді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда тұтынушыларға қашықтықтан банктік қызмет көрсету қарқынды дамуда. Бұл Интернет-банкинг, мобильдік банктік қосымшалар қызметтері, олар арқылы төлемдерді қашықтан жүргізуге, Қызметтерді төлеуге және банктердің талап етілетін басқа да қызметтеріне қол жеткізуге болады.

Цифрландыру процесінде қаржы секторын дамытудың негізгі бағыты қаржы секторы субъектілерінің өз жүйелері шеңберінде тұтынушылардың онлайн қызметтеріне белсенді көшуі болып саналады.

Цифрландыру банктердің мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылында да көрініс табады, ол барған сайын электрондық форматқа және онлайн өзара іс-қимылға көшуде. Бұл халыққа банктік және Мемлекеттік қызметтерді ұсынуды оңтайландыруға оң әсер етеді. Мысалы, бүгінде банктердің бюджетке төленетін барлық төлемдерді онлайн растауы іске асырылды, яғни бұл салықтық, кедендік

төлемдер, мемлекеттік баждар, әкімшілік айыппұлдар. Банктердің Мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерімен интеграциялануының арқасында клиенттерге айыппұлдарды, салықтарды немесе кедендік төлемдерді төлегеннен кейін төлемді растау және Қызметті алу немесе берешекті алу үшін осы мемлекеттік құрылымдарға қағаз түбіртектермен жүгінудің қажеті жоқ. Бұл автоматты түрде, нақты уақыт режимінде жасалады.

Сондай-ақ, мысалы, заңды тұлғаны «электрондық үкімет» порталында электрондық тіркеу кезінде осы тұлға бүгінде бірден, қашықтықтан банктік шот аша алады, бұл Қазақстанда бизнес ашу процесін айтарлықтай жеңілдетеді. Нәтижесінде мұндай цифрлық өзара іс-қимыл халыққа және бизнес субъектілеріне қаржылық, сондай-ақ мемлекеттік секторда барынша тиімді, қағазсыз қызмет көрсетуді қамтамасыз етуге бағытталған.

Тұтынушылар үшін жаңа қызметтерді бірлесіп дамыту үшін қол жеткізу интерфейсінің ұсыну арқылы қаржылық ұйымдарының бір-бірімен немесе нарықтың жаңа қатысушыларымен өзара әрекеттесуін қарастыратын көлденең интеграция бағытын атап өтуге болады.

Мұндай жағдайларда жаңа міндет туындайды: сыбайлас жемқорлық мәмілелерін анықтауға, сыбайлас жемқорлық әрекеттерінің өзін және сыбайлас жемқорлық қарым-қатынастарының өзін түсінуге мүмкіндік беретін мәліметтерді талдауды ұйымдастыру, ал келесі кезеңде (мүмкін жасанды интеллект технологияларын қолдану арқылы) — сыбайлас жемқорлық мәмілелерін жүзеге асыру мүмкіндігін анықтау, сыбайлас жемқорлық схемаларының болжамды қатысушыларының мінез-құлқын бақылау және осылайша сыбайлас жемқорлықтың дамуына жол бермеу.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте цифрландыру нәтижелерінің мүмкіндіктерін пайдаланудың келесі бағыты — Интернет жүйесі арқылы мониторинг жүргізу.

Ғаламдық желінің пайда болуы бүкіл экспозиция жүйесін өзгертті, олардың пішінін, процедурасын және «мақсатты аудиторияны» түбегейлі өзгертті. Технология дамып, қоғамның жаңа қабатын ашты, ол үшін әшкерелеу (фактілерді жариялау, бейнеролик жариялау және т.б.) «бес минут» ісіне айналды. Енді сыбайлас жемқорлыққа қатысы бар адамдарды планетаның кез келген жерінен, оның ішінде үйде де, қажетсіз адамдармен тікелей байланыссыз жүзеге асыруға болады.

Қазіргі уақытта Интернетті қызметтік әшкерелеу құралы ретінде пайдалану, көптеген пайдаланушылар мен сыншылардың пікірінше, барған сайын танымал және тиімді бола түсуде, өйткені жаһандық желі өте қолжетімді және бүкіл әлемдегі саясатқа, құқық қорғау органдарына және азаматтық қоғамдарға қолданылады.

Бүгінгі таңда жаһандық желінің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, шенеуніктердің заңсыз әрекеттерімен жалғыз өзі де, осындай күрестің жақтастарын біріктіру арқылы да күресуге болады. Сондықтан негізгі қызметі экспозициямен байланысты барлық Интернет-ресурстарды төрт топқа бөлуге болады (7-сурет):

- анонимді сауалнамалармен айналысатын және осылайша сыбайлас жемқорлық фактілері туралы ақпарат жинайтын сайттар;
- полициямен шұғыл байланыс үшін құрылған Интернет-платформалар;
- өз парақтарында немесе блогында өз тәжірибесінен парақорлық жағдайларын жариялайтын жеке ашушылардың сайттары;
- коммерциялық компаниялардағы сыбайлас жемқорлықтың көрінісі туралы ақпарат жинайтын жеке сектордың Сенім телефондары жұмыс істейді.

Интернет ең алдымен, заңдылық принципіне негізделуі керек. Бұдан шығатыны, біріншіден, ашушылар жасаған барлық әрекеттер қолданыстағы заңнамаға сәйкес келуі керек және оның шеңберінен шықпауы керек; екіншіден, мемлекет тарапынан заңды түрде реттелуі керек. Интернет арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларын нормативтік қамтамасыз етуге мемлекеттің мүдделілігі жария етушілер қызметінің тиімділігінің кепілі болуға тиіс.

7-сурет. Арнайы интернет-ресурстар арқылы сыбайлас жемқорлықты қысқарту

Ескерту – мәліметтер негізінде авторлар құрастырған

Жоғарыда аталған ресурстарды талдау сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте адамдарды біріктіру құралы ретінде Интернетті пайдаланудың жалпы белгілерін анықтауға мүмкіндік береді.

Ғаламдық желі ресурстары:

1. Экспозиция процедурасын айтарлықтай жеңілдетіңіз. Енді адамдарға арыз жазудың және құқық қорғау органдарына жүгінудің немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұйымдарға барудың қажеті жоқ, осылайша ұзаққа созылған бюрократиялық жүйеге түседі. Интернет бірлестіктер тәулік бойы жұмыс істейді, олар қолжетімді және барлығына ашық.

2. Мемлекеттік сатып алу саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес құралы болып табылады. Бүгінде бүкіл әлем бойынша осы бір сыбайлас жемқорлық мемлекеттік салалармен кәсіби түрде айналысатын көптеген ұйымдар құрылған.

3. Мемлекеттік қызметшілердің қызметін неғұрлым ашық ете отырып, саяси жүйенің ашықтығын қамтамасыз етеді. Бұл егжей-тегжейлі ақпаратты жариялайтын ресурстар туралы, мысалы, олардың әрқайсысының кірістері мен мүлкі туралы. Мұндай сайттардың тиімділігі әр түрлі деңгейдегі шенеуніктердің өз өкілеттіктерін теріс пайдалануының кез келген фактісі жария етілуі мүмкін. Осылайша, алдын алу функциясын орындай отырып, мұндай Интернет-ресурстар әлеуетті пара алушыларды заңсыз әрекеттерден «тежейді».

4. Бқтимал қылмыскердің қызметі туралы, экспозицияны қалай дұрыс ұйымдастыру керектігі туралы қажетті ақпаратпен қамтамасыз етіңіз.

5. Олар әсер етушілерге қорғаныс береді (мысалы, заңгерлік кеңес береді).

6. Байланыс және тәжірибе алмасу мақсатында форумдар ұйымдастырыңыз.

7. Алдыңғы қатарлы технологиялар туралы хабардар болыңыз. Осы мақсатта құрылған сайттарда пара алудың әртүрлі жаңа тәсілдері, үнемі дамып келе жатқан сыбайлас жемқорлық схемалары, әсіресе Интернетте айтылады. Сыбайлас жемқорлық фактілері егжей-тегжейлі талқыланып, келушілер көпшілік алдында бағаланады (Б.С. Абдрасилов, 2017).

Қорытындылай келе, Интернет әлемге сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте үлкен мүмкіндіктер береді және бұл мүмкіндіктер осы жұмыста қарастырылған екі бағытпен шектелмейді. Бүгінгі таңда Интернетте қызмет көрсету және біріктіру тәжірибесі ең көп таралған, бірақ басқа да тиімді құралдар бар.

Қорытынды

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы жұмыстағы Интернет-технологиялардың рөлі процестерді автоматтандыру, ашықтықты арттыру, электрондық операцияларды енгізу, сыбайлас жемқорлық іс-әрекеттерін алдын ала анықтау, қоғамды ақпараттандыру деңгейін арттыру, есептілікті қалыптастыру, шенеуніктерді жария ету, этикалық көзқарастар мен ұстанымдарды ынталандыру есебінен сыбайлас жемқорлық іс-әрекеттерінен тежеу есебінен мемлекеттік процестердегі адами факторды барынша азайту мүмкіндіктерімен байланысты.

Адамдарды әлеуметтік желілермен ауқымды қамту оларға тікелей қол жеткізуге мүмкіндік берді. Тіркелген әлеуметтік желілерді пайдаланушылар саны күн сайын артып келеді. Бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес үшін қоғамда резонанстық сыбайлас жемқорлыққа қарсы тергеулер мен әлеуметтік желілердегі сыбайлас жемқорлық жанжалдары туралы ақпаратты кең ауқымда таратуды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін жаңа цифрлық мүмкіндіктер пайда бола бастағанын білдіреді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі Transparency International әлеуметтік желілер мен түрлі мобильді қосымшаларды сыбайлас жемқорлық фактілері туралы ақпаратты жинау және тарату тәсілі ретінде пайдалануға кеңес береді.

Өйткені, бүгінде әлеуметтік желілер — қоғаммен қарым-қатынастың маңызды арнасы. Азаматтардың нақты проблемаларын қадағалау және ашықтықты қамтамасыз ету мақсатында Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі оның тұғырнамаларында белсенді ақпараттық жұмыс жүргізуі тиіс.

Осылайша, цифрландыру процесі ғана сыбайлас жемқорлық проблемасын толығымен шешпейтіні, тіпті сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет саласындағы енгізу мен игерудің бірінші кезеңінде де көбірек проблемалар туғызатыны анық. Бұл технологияның артықшылықтары толық көрінуі үшін олардың теңгерімді дамуы қажет. Алайда дәл осы процесс Қазақстанда күшейтілген қолданыстағы, сондай-ақ интеграцияланған шетелдік шаралармен жиынтықта сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске барынша жемісті ықпал ететін болады. Сонда ғана біз зияткерлік және техникалық секіріс жасап қана қоймай, экономикалық жағдайды жақсартып, мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігін қалпына келтіріп, азаматтардың демократиялық жүйемізге деген сенімін қайтара аламыз.

Әдебиеттер тізімі

- Corruption perceptions index // <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>.
- Daribekova A. Economic Features of Corruption Development in the Republic of Kazakhstan / A. Daribekova, S. Daribekov // Университет еңбектері — Труды Университетата. — 2021. — № 4. — С. 236–246.
- Friedrich Carl J. Corruption Concepts in Historical Perspective / J. Carl Friedrich. Edited by A.J. Heidenheimer, M. Johnston // Political Corruption: Concepts and Contexts. — Third Edition. — New Jersey: New Brunswick, 2007. — P.18.
- Heidenheimer A. Campaign Finance and Political Corruption: Tracing Long-Term Comparative Dynamics. Paper presented at the XVIII World Congress of the IPSA / A. Heidenheimer. Quebec City, 2000. August 1-5.
- Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank. // <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/cor02.htm>.
- Jakob Svensson. Eight Questions about Corruption / Svensson Jakob // Journal of Economic Perspectives. — 2005. — Vol. 19. — No 3. — P. 19–42.
- Myint U. Corruption: causes, consequences and cures / U. Myint // Asia-Pacific Development Journal. — 2000. — Vol. 7. — No. 2. — P. 33–58.
- Susan Rose-Ackerman, Bonnie J. Palifka. Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform, 2nd edition. / Rose-Ackerman Susan, J. Palifka Bonnie. — 2016. — Cambridge, United Kingdom: Cambridge University 24 Press.
- Worldwide Governance Indicators// <https://info.worldbank.org/governance/wgi>.
- Абдрасилов Б.С. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері: оқу құралы [Мәтін]. / Б.С. Абдрасилов. — Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2017. — 176 б.
- Антикоррупционная политика Республики Казахстан на 2022–2026 гг. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000802>.
- Белозерцев С.М. Некоторые аспекты определения понятия «коррупция» / С.М. Белозерцев. <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-opredeleniya-ponyatiya-korrupsii/viewer>.
- Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс. https://www.civisbook.ru/files/File/Gobbs_Leviafan.pdf.
- Латов Ю.В. Теневая экономика: учеб. пос. для вузов [Текст] / Ю.В. Латов, С.Н. Ковалев; под ред. д-ра пед. наук, д-ра юрид. наук, проф. В. Я. Кикотя; д-ра экон. наук, проф. Г. М. Казияхмедова. — М.: Норма, 2006. — 336 с.
- Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекеттің негіздері: оқу құралы [Мәтін] / Редакциясын басқарғандар И.И. Рогов, Қ.А. Мами, С.Ф. Бычкова; орысшадан қазақшаға ауд. — Алматы: «Транспаренси Қазақстан» ҚҚ, Қазақстайдағы «Интерлигал» СҚЗҚК, 2004. — 312 бет.
- «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410/z150410.htm>.
- Турдалиев Ә.О. Сыбайлас жемқорлықпен күрес стратегиясы: Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл пәні бойынша әдістемелік оқу құралы [Мәтін] / Ә.О. Турдалиев, Ж.Ж. Жағыпар. — Алматы: CyberSmith, 2017. — 372 б.
- Хлус А.М. Тенденции уголовного права и криминологии на современном этапе противодействия коррупции [Мәтін] / А.М. Хлус // Вестн. Караганд. ун-та. — Сер. Право. — 2018. — №2 (90). — С. 70–80.
- 2021 жылғы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндама// <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/283483?lang=kk>.

С.С. Дарибеков, А.С. Дарибекова, С.Ш. Мамбетова, З.А. Ескерова, В.И. Глухова

Некоторые аспекты противодействия коррупции в Республике Казахстан

Аннотация

Цель: В статье рассмотрены понятия, оценка развития коррупции в Казахстане. В частности, авторы стремятся, на основе теоретического обоснования развития коррупции, предложить механизм сокращения масштабов коррупционной деятельности в Республике Казахстан.

Методы: На основе применения сравнительного, теоретического анализа сделан вывод о необходимости уменьшения коррупции путем совершенствования ее основных направлений.

Результаты: Коррупционные правонарушения наиболее ярко проявляются в экономике Республики Казахстан, особенно в сфере экономического характера. Одной из приоритетных задач государственного управления является снижение коррупционных правонарушений в экономике страны. В качестве механизмов снижения будут предложены меры, основанные на цифровизации как методике антикоррупционного оздоровления.

Выводы: В представленной авторами научной статье было уделено внимание рассмотрению сущности коррупции, проанализированы сферы развития коррупционной деятельности в Казахстане, а также предложена система мер по сокращению масштабов коррупционной деятельности.

Ключевые слова: коррупция, дача взятки, взяточничество, мошенничество, посредничество во взяточничестве, коррупционное преступление.

S.S. Daribekov, A.S. Daribekova, S.Sh. Mambetova, Z.A. Eskerova, V.I. Glukhova

Some aspects of anti-corruption in the Republic of Kazakhstan

Abstract:

Object: the article discusses the concepts, assessment of the development of corruption in Kazakhstan. In particular, the authors seek to propose a mechanism for reducing the scale of corruption activities in the Republic of Kazakhstan on the basis of a theoretical justification of the development of corruption.

Methods: based on the application of comparative, theoretical analysis, the conclusion is made about the need to reduce corruption by improving its main directions.

Findings: corruption offenses are most clearly manifested in the economy of the Republic of Kazakhstan, especially in the field of economic character. One of the priorities of public administration is to reduce corruption offenses in the country's economy. Measures based on digitalization as a method of anti-corruption rehabilitation will be proposed as reduction mechanisms.

Conclusions: in the scientific article presented by the authors, attention was paid to the consideration of the essence of corruption, the areas of development of corruption activities in Kazakhstan were analyzed, and a system of measures to reduce the scale of corruption activities was proposed.

Keywords: corruption, bribery, fraud, mediation in bribery, corruption crime.

References

- Abdrasilov B. Sybailas zhemqorlyqqa qarsy madiniy negizderi [Fundamentals of anti-corruption culture]. Astana: Academy of Public Administration under the president of the Republic of Kazakhstan [in Kazakh].
- Antikorruptsiionnaia politika Respubliki Kazakhstan na 2022–2026 gody [Anti-Corruption Policy of the Republic of Kazakhstan for 2022–2026]. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000802> [in Russian].
- Belozertsev, S.M. (2010). Nekotorye aspekty opredeleniia poniatiia «korrupsiia» [Some aspects of the definition of corruption]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-opredeleniya-ponyatiya-korrupsiiv/viewer>[in Russian].
- Corruption perceptions index (2021). Retrieved from <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>.
- Daribekova, A., & Daribekov, S. (2021). Economic Features of Corruption Development in the Republic of Kazakhstan: *Proceedings of the University*, 4, 236-246.
- Friedrich Carl, J. (2007). Corruption Concepts in Historical Perspective . Edited by A.J. Heidenheimer, M. Johnston. *Political Corruption: Concepts and Contexts*. New Jersey: New Brunswick.
- Heidenheimer A. (2000). Campaign Finance and Political Corruption: Tracing Long-Term Comparative Dynamics: *XVIII World Congress of the IPSA*. Quebec City.
- Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank. Retrieved from <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/cor02.htm>.
- Hobbes, T. (1936). Leviathan, ili Materiia, forma i vlast gosudarstva tserkovnogo i grazhdanskogo [Leviathan, or Matter, form and power of the church and civil state]. Retrieved from https://www.civisbook.ru/files/File/Gobbs_Leviathan.pdf [in Russian].

- Jakob Svensson (2005). Eight Questions about Corruption. *Journal of Economic Perspectives*, 19 (3), 19-42.
- Khlus, A.M. (2018). Tendentsii ugolovnogo prava i kriminologii na sovremennom etape protivodeistvia korruptsii [Trends in criminal law and criminology at the present stage of anti-corruption]. *Vestnik Karagandinskogo universiteta — Bulletin of Karaganda University*, 2(90), 70–80 [in Russian].
- Latov, Yu. & Kovalev, S. (2006). Tenevaia ekonomika [Shadow economy]. Moscow: Norma [in Russian].
- Myint, U. (2000). Corruption: causes, consequences and cures. *Asia-Pacific Development Journal*, 7(2), 33-58.
- Rogov, I.I., Mami, K.A., Bychkova, S.F. (Eds.). (2004). Sybailas zhemqorlyqqa qarsy arekettin negizderi [Fundamentals of anti-corruption activities]. *Almaty: "Transparency Kazakhstan"* [in Kazakh].
- Susan Rose-Ackerman, & Bonnie J. Palifka (2016). Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University 24 Press.
- Turdaliev, A., & Zhagypar, Zh. (2017). Sybailas zhemqorlyqpen kures strategiasy [Anti-Corruption Strategy]. Almaty: CyberSmith [in Kazakh].
- Worldwide Governance Indicators (2021). Retrieved from <https://info.worldbank.org/governance/wgi>.
- “Sybailas zhemkorlyqqa qarsy is-qimal turaly” Qazaqstan Respublikasynyn Zany [The Law of the Republic of Kazakhstan “On Combating Corruption”]. *On Public Procurement*. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410/z150410.htm> [in Kazakh].
- ”2021 zhylygy sybailas zhemkorlyqqa qarsy is-qimal turaly ulityq bayndama” [National Anti-Corruption report in 2021]. Retrieved from <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/283483?lang=kk> [in Kazakh].